

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ХАРЧОВИХ
ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

ЕКОНОМІКА ЯК СОЦІАЛЬНА, ПОВЕДІНКОВА НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА

Матеріали наукового колоквіуму
за міжнародною участю
20 травня 2016 року

Одеса
Фенікс
2016

ББК
УДК
Р

Е **Економіка як соціальна, поведінкова навчальна та наукова дисципліна:** матер. наук. колокв. за міжнар. участю (20 травня 2016 р., м. Одеса) / кафедра економіки промисловості Одеської націон. акад. харчових технологій. – Одеса : Фенікс, 2016. – 30 с.

ISBN 978-966-928-

У збірнику подано тези доповідей наукового колоквіуму. В них визначено статус економіки як соціальної, поведінкової навчальної та наукової дисципліни, розкрито її дослідницьке поле, зв'язок з просторологією та менеджментом, охарактеризовано адаптивність як функціональну властивість економічних систем.

Для професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів та студентів економічних спеціальностей та фахівців галузі харчової промисловості. .

**ББК
УДК**

ISBN 978-966-928-

© Одеська національна академія
харчових технологій, 2016

© Оформлення ПП «Фенікс», 2016

Касян С. Я.

к.е.н., доцент кафедри маркетингу

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ТРЕНДИ У ВИКЛАДАННІ СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВИХ СКЛАДОВИХ ЕКОНОМІКИ: ЗНАЧУЩІСТЬ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ

Дослідження сучасних суспільних процесів поряд із аналізуванням господарчих і ринкових явищ є можливе на основі відповідних наукових процедур та практичних інструментів, що є в арсеналі освітньо-наукової дисципліни «Економіка». Поведінка сучасних свідомих споживачів на ринках товарів і послуг України й світу характеризується значним впливом інформатизації, соціалізації та міжкультурною комунікаційною взаємодією.

Зауважимо, що міждисциплінарна університетська освіта на базі формування економічної свідомості дозволяє повною мірою використовувати внутрішній потенціал особистості. Це сприяє пристосуванню до економічних, наукових та культурних змін у ході суспільно-економічного розвитку. Метою міждисциплінарного сучасного економічного навчання може бути обмін поглядами, дискусія та презентація результатів досліджень, що стосуються стратегічного вибору суб'єктів ринкових відносин в умовах невизначеності. У цьому зв'язку слід формувати стратегічне управління економічними знаннями, що впливає на величину стратегічного суспільного потенціалу економічних агентів.

Міждисциплінарні аспекти викладання наук про суспільство, економіку успішно обговорювалися під час роботи круглого столу «Суспільна місія класичного університету: історія, сучасність, перспективи», що був нещодавно проведений у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна. Дійсно, зараз є великим значення класичного університету в суспільному житті, функціонуванні міста, окремого індивіда [2]. Університетська освіта з економіки у міждисциплінарному поєднанні з вивченням дисциплін психологічної, інформаційної спрямованості, використання альтернативних джерел енергії дозволить сформувати достовірні, глибокі і об'єктивні знання про поведінку індивідів у суспільствах різного типу.

О. Павлов досліджує галузевий, міжгалузевий та мультидисциплінарний наукові підходи до розуміння економіки агропродовольчої сфери. Дослідник справедливо підкреслює доцільність застосування аналітичних інструментів із широкого спектру дисциплін [5, с. 12]. Нау-

ковець акцентує на урахуванні кластеризації та холдингізації виробництва при дослідженні функціонування системи агропродуктової сфери, що підвищує рівень співзалежності виробничої, соціальної й природної складових господарювання [5, с. 13]. Дійсно, при викладанні економічних дисциплін варто докладно відображати специфіку агропродовольчої сфери, її значущість для розвитку господарських відносин у державі. Слід розширювати участь українських науковців, освітян, студентів у міжнародних грантових програмах, присвячених вивченню економічного механізму функціонування аграрного сектору економіки, ресурсозбереженню.

На наш погляд, важливу роль у становленні міждисциплінарних освітніх програм і наукових досліджень відіграє мережа національних контактних пунктів рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Саме у межах цієї мережі відбуваються тренінги як стосовно технологічної, так і економічної детермінант розповсюдження інновацій. При цьому комунікаційна підтримка маркетингового просування сучасних інноваційних рішень, як правило, відбувається на засадах отримання слухачами й студентами ґрунтовних економічних знань. Системні економічні знання доцільні при побудові суспільства, орієнтованого на безпечну, чисту та ефективну енергетику. Саме економічні складові навчання відтворюються у Діях Марії Кюрі для розвитку навичок, навчання та кар'єри.

Відмітимо, що на економічному факультеті Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара на засіданнях науково-методичних рад кафедр і факультету, Вченої ради факультету, студентської ради факультету регулярно заслуховуються аналітичні повідомлення про зміст і структуру навчальних і робочих навчальних програм із комплексу дисциплін напряму підготовки 0305 – Економіка та підприємництво. Унаслідок чого постійно покращуються підходи до науково-педагогічної і методичної роботи зі студентами, які вивчають економічні дисципліни. Відповідно куратори академічних груп регулярно відвідують свої студентські групи, під час цих виховних бесід зі студентами куратори приділяють належну увагу роз'ясненню доцільності підвищення ступеня опанування економічних дисциплін, енергозбереженню.

М. Певзнер досліджуючи міжнародні навчальні програми, наголошує про наявність глобальних, міжурядових, міжорганізаційних та міжвузівських навчальних програм у світовому освітньому просторі. Дійсно, міжнародні навчальні програми сприяють формуванню міждисциплінарної та міжкультурної освіти. При цьому організаційною формою такої співпраці можуть бути функціонування освітніх мереж партнерських вишів, навчальних консорціумів [3, с. 99].

Економічний зміст навчання у міжурядових міжнародних навчальних програмах забезпечується на основі значущості отримання економічних компетенцій персоналом підприємств партнерських держав шляхом реалізації основних положень підписаних міжнародних угод. При моніторингу реалізації міжорганізаційних міжнародних навчальних програм важливою складовою освітнього успіху виступає правильний підбір організацій-партнерів зі сторони бізнес-структур.

У рамках міжвузівських навчальних програм існує найбільше можливостей для розвитку економічної освіти. Це відбувається завдяки впровадженню спільних навчальних програм університетів-партнерів, адаптації міжнародного змістового компоненту навчальних програм з економіки, що відображають соціальний та поведінковий контексти вивчення господарчих процесів [3, с. 99, 100].

Ми вважаємо, що в умовах соціально-орієнтованого управління економікою, притаманних розвинутим країнам Західної Європи, Північної Америки та Японії, слід усіляко розвивати інтерактивні дидактичні підходи до навчання студентів соціально-поведінковим аспектам розуміння процесів взаємодії в економічних системах. В умовах кризових процесів та розвитку ринкової економіки України, варто у методиках із викладання економічних дисциплін робити акцент на адаптивність як функціональну характеристику економіки та міждисциплінарність. Така міждисциплінарність у побудові навчальних програм з економіки, безперечно, полягає у відображенні постійного взаємозв'язку економіки з багатьма соціальними та поведінковими дисциплінами.

Економічне наповнення та певну міждисциплінарну компоненту має функціонування економічної аспірантури, що виникла унаслідок реалізації міжнародного наукового проекту «Формування якості товарів і послуг на ринках Центральної і Східної Європи». Цей освітньо-науковий проект протягом 01.01.2014 р. – 30.06.2015 р. успішно реалізований за участі фахівців ДНУ імені Олеся Гончара (Україна) спільно з Познаньським економічним університетом (м. Познань, Польща). Проект був фінансований Польським Центром Досліджень і Розвитку (Варшава) у рамках Операційної програми розвитку людського капіталу Євросоюзу [1].

Під час зустрічей-діалогів викладачів ДНУ імені Олеся Гончара із аспірантами цієї програми було обговорено питання організації логістичного сервісу на українських підприємствах, координування маркетингової логістичної діяльності високотехнологічних підприємств, специфіки заснування та ведення бізнесу в сфері машинобудування та високих технологій, вітчизняного оподаткування. У рамках функціонування міждисциплінарної аспірантури відбулося аналізування побудови

мовних семінарів з англійської мови для досягнення високого рівня володіння мовою у аспірантів. Досліджено методологічну підтримку для аспірантів: наявність спеціалізованої літератури, широкі наукові знання [1].

При викладанні економічних дисциплін у сучасних умовах подорожчання енергетичних ресурсів варто приділяти увагу формуванню у студентів схильності до енергозаощадження. Вагомим дидактичним прикладом під час проведення навчальних занять з економіки може слугувати діяльність продуцента термостатів Tado. Цей виробник комплексно аналізує варіацію температурного режиму, що забезпечують термостати в оселях мешканців за різними країнами ЄС і України. Згідно цього дослідження встановлено, що збільшення рівня багатства та розміру ВВП на душу населення опосередковуються схильністю людей до заощадження енергоресурсів, що засвідчується величиною температур у квартирах. Дійсно, економічна й екологічна свідомість суспільств впливає на економне природокористування в країнах ЄС [4].

Отже, формування свідомого громадянина нашої держави, який розуміється в основних засадах економічних процесів, турбується про довкілля, прагне користуватися екотранспортом та категорично не сприймає корупцію, має відбуватися завдяки комплексному застосуванню елементів суспільних й маркетингових комунікацій. У цьому аспекті частиною культури й свідомості громадян України має стати усвідомлення необхідності стабілізації економіки та енергозбереження.

Література

1. Касян С. Я. Економісти ДНУ формують інтердисциплінарну аспірантуру в Польщі / С. Я. Касян. Офіційний сайт Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Розділ новини. 05.01.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnu.dp.ua/news/1726>.
2. Круглий стіл «Суспільна місія класичного університету: історія, сучасність, перспективи». Офіційний сайт Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Розділ новини. 27.02.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/univer_today/news?news_id=4346.
3. Менеджмент і організаційний розвиток вищої школи : підруч. / [авт. колектив В. Р. Вебер, Е. В. Іванов, М. Н. Певзнер та ін.; під заг. ред. д-ра пед. наук, професора М. Н. Певзнера]. – Дніпропетровськ : видав-во ДНУ, 2012. – 528 с.
4. Німці показали, при якій температурі сплять багаті європейці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2016/03/24/586661>.
5. Соціо-еколого-економічний розвиток агропродовольчої сфери України в сучасних умовах: проблеми та шляхи їх розв'язанн : монографія / авт. кол.: О. І. Павлов, К. Б. Козак, Д. Ф. Крисанов [та ін.]; за ред. О. І. Павлова. – Одеса: Астропринт, 2015. – 512 с.

Лобоцька Л.Л.

*к.т.н., доцент кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

АДАПТИВНІСТЬ І РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА

Сучасне підприємство, як соціально-економічна система, працює в умовах надзвичайно високої динаміки змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі, що потребує розробки адекватної системи управління. Головна мета підприємства – забезпечити довготермінову високу ефективність своєї діяльності, свій розвиток, своє майбутнє.

Для України це завдання надзвичайно актуальне, адже в останні роки спостерігається спад виробництва, збільшується кількість збиткових підприємств, кількість банкрутств. Так, за даними Держкомстату України [9], в 2014 році порівняно з 2013 роком фінансовий результат – збитки великих і середніх підприємств зросли з 22,84 до 590,07 млрд грн., у 2015 р. – до 373,47 млрд грн. У перші три місяці 2016 р. збитки становили 87,11 млрд грн., у тому числі в промисловості – 55,84 млрд грн. (42,9 % від загальної кількості підприємств).

Тому рання діагностика економічних загроз стає проблемою для менеджменту підприємств. Питанню розвитку підприємства присвячено чимало наукових робіт. Детальний розгляд трактування цього поняття наведено в [1; 2], інших роботах. Зокрема, І. Капаруліна підкреслює, що єдиного погляду на поняття «розвиток підприємства» не існує. Вона виділяє аспекти дослідження цього поняття різними авторами з позицій: стратегічного управління підприємством; теорії криз і антикризового управління; еволюційної концепції підприємства; в межах теорій організаційних змін, організаційного розвитку і життєвого циклу організації.

Узагальнюючи погляди таких економістів, як О. Раєвнева [1], О. Шубравська [3], В. Пономаренко, О.Тридід, М. Кизим [4] та ін. І. Капаруліна формулює висновок, що за цими дослідженнями, розвиток – це процес змін на підприємстві, який супроводжується зміною кількісних і якісних параметрів задля підвищення ефективності функціонування/опору зовнішньому середовищу та/або створення нових можливостей. При цьому О. Раєвнева підкреслює, що розвиток підприємства слід розглядати не тільки як висхідну тенденцію, а й як можливість нейтрального або спадного розвитку.

Процес розвитку підприємства може здійснюватися еволюційним і революційним шляхом. В першому випадку процес відбувається плавно, не призводить до кардинальних змін у структурі підприємства.

Даний період розвитку характеризується такими властивостями функціонування соціально-економічної системи, як адаптивність, рефлексивність, гнучкість, стійкість. Але чим ближче система підходить до біфуркаційного розвитку, тим швидше вона втрачає дані властивості і тим більше вона готова до суттєвих трансформацій. Револьюційні зміни на підприємстві, як правило, необхідні в період різкого спаду виробництва, значних економічних втрат, зниження фінансових показників підприємства, що може привести до його банкрутства.

Якщо виходити з позицій теорії циклічної динаміки [5], то підприємства у своєму розвитку проходять через повторювальні фази, у тому числі кризові ситуації. Слід розглядати позитивну кризову ситуацію, коли підприємство переходить від спадної до висхідної фази, і негативну – у протилежному випадку. Джерелами змін виступають перш за все зовнішні фактори, тому швидкість реакції підприємства на них має важливе значення.

Можливість адекватної реакції на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища забезпечує така властивість соціально-економічної системи, як адаптивність. Адаптивність управління слід розглядати як властивість системи пристосовуватися до зміни умов її функціонування і розвитку. Ціль адаптивної системи управління – підтримувати стійкий стан системи, найбільш ефективно використання наявних ресурсів в даних умовах.

Принцип адаптивного управління розвитком підприємства тісно пов'язаний з таким поняттям, як самоорганізація системи, її гомеостаз. Ці поняття спочатку були введені відносно біологічних і технічних систем, а потім їх застосування було поширене на соціально-економічні системи. В технічних системах адаптивність розглядається як здатність до самонастроювання, самоорганізації, які забезпечуються відповідними регуляторами. У першому випадку змінюються значення основних параметрів системи, у другому – змінюється структура, організація системи.

Розрізняють пасивну адаптацію, коли система пристосовується до змін у зовнішньому середовищі, і активну, якщо система намагається впливати на це середовище. В останньому випадку система має здатність змінювати зовнішнє середовище таким чином, щоб адаптувати зовнішні умови для досягнення власних цілей.

Школа кібернетики сформулювала ряд принципових положень, за яких стала можливою побудова адаптивних систем управління. Це Закон необхідної різноманітності (У.Р.Ешбі [6]); принцип дуального управління; принцип зворотного зв'язку (Н. Вінер [7]). Особливо

успішно ці ідеї було реалізовано в технічних системах автоматичного регулювання.

Побудова систем управління з адаптацією базується на ідентифікації, тобто оцінюванні поточних значень параметрів об'єкта, і на наступній відповідній зміні параметрів регуляторів системи. При цьому бажано, щоб реакція регуляторів була синхронною із змінами в об'єкті або відбувалася б з невеликим запізненням. Якщо об'єкт управління і зовнішнє середовище стаціонарні, то адаптивна система протягом певного часу накопичує необхідну інформацію, усуває невизначеність, і якість адаптивного управління наближається до оптимального управління. У протилежному випадку невизначеність повністю усунути неможливо, тому швидкість реакції адаптивної системи на зміни має визначальне значення.

Побудова адаптивної системи управління підприємством потребує виконання низки етапів і робіт, таких як:

- формулювання цілі, критерію функціонування об'єкта;
- визначення основних чинників впливу на об'єкт зовнішнього середовища, методики їх оцінки;
- визначення основних чинників впливу на об'єкт внутрішнього середовища, методики їх оцінки;
- побудова моделі об'єкта (ідентифікація);
- побудова моделі і алгоритму адаптації;
- оцінка адекватності моделей і алгоритмів;
- практична реалізація адаптивної системи управління.

Кожний з цих етапів достатньо складний, має свої особливості залежно від галузевої належності об'єкта, цілей, масштабів побудови адаптивної системи управління. Саме створення адаптивної системи управління є запорукою подальшого розвитку об'єкта, посилення його позицій на ринку. Ця проблема актуальна і для підприємств АПК. Як приклад побудови адаптивної системи можна навести адаптивну систему управління конкурентоспроможністю продукції, описану в [8], яка забезпечує підвищення економічної ефективності функціонування підприємства і перспективи його стійкого розвитку.

Література

1. Раєвнева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі: монографія О.В. Раєвнева. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 496 с.
2. Капаруліна І. М. Розвиток підприємства: концепція і технологія дослідження: монографія / І. М. Капаруліна. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 432 с.

3. Шубравська О.В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрямки О. Шубравська // Економіка України. – 2005. – № 1. – С. 12–36.
4. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: монографія / В.С. Пономаренко, О.М. Тридід, М.О. Кизим. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2003. – 328 с.
5. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: Избр. тр. – М.: Экономика, 2002. – 586 с.
6. Эшби У. Р. Конструкция мозга. Происхождение адаптивного поведения. – М.: ИЛ, 1962. – 397 с.
7. Винер Н. Кибернетика, или управление и связь в животном и машине/ Н. Винер.; под. ред. Г.Н.Поварова – 2-е изд. пер. с англ. И.В.Соловьева и Г.Н.Поварова – М.: Главная редакция изданий для зарубежных стран издательства «Наука», 1983. – 340 с.
8. Паранчук С. В. Побудова адаптивної системи управління конкурентоспроможністю продукції регіону / С.В. Паранчук, Я.П. Ухачевич // Регіональна економіка. – 2011. – № 4. – С. 48–56.
9. Чистий прибуток (збиток) підприємств за видами економічної діяльності у 2013–2016 рр. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)

Ніценко В.С.

*д.е.н., професор кафедри бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

Гавриш В.І.

*д.е.н., професор кафедри тракторів та сільськогосподарських машин,
експлуатації і технічного сервісу
Миколаївський національний аграрний університет*

МЕНЕДЖМЕНТ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАЛИВ ЯК НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

Енергозбереження у широкому розумінні цього терміну, тобто зменшення питомих витрат енергії та енергоресурсів усіх видів, є одним з найбільш актуальних завдань сучасного економічного розвитку в Україні. Це обумовлено низкою чинників.

По-перше, існуюча в Україні система промислових технологій формувалася протягом десятиліть за умов, які абсолютно не відповідають ані вимогам розвитку ринкових відносин, ані реаліям сучасної бізнесової діяльності. Такими умовами, зокрема, були [1, с. 85–86]:

– низькі ціни на природно-сировинні ресурси (особливо на енергоресурси), що не сприяло їх економії;

– низькі ціни на основні споживчі товари за низької оплати праці, що обумовило малу питому вагу доданої вартості в ціні більшості видів продукції;

– розвинута система бюджетних субсидій, яка викривлювала міжгалузеві цінові пропорції та призводила до штучного здешевлення одних товарів та подорожчання інших;

– закритий характер соціалістичної економіки, який не передбачав конкурентоспроможності вітчизняних товарів на зовнішніх ринках.

По-друге, не менш небезпечного за тенденцію до зростання виробничих витрат є збільшення залежності економіки України від імпорту окремих видів енергоресурсів. Це стосується, перш за все, природного газу, споживання якого протягом останнього десятиліття зросло більш, ніж на 40 % і зараз сягає 82-88 млрд. м³ на рік. На початку ХХІ століття це був один з небагатьох енергоресурсів, ціна на який для України була суттєво меншою за світову. Гуртові ціни на нафту та нафтопродукти в цілому не відповідали світовим ще з середини 90-х років минулого століття, що й сприяло збільшенню споживання природного газу. Зараз питання ціни на нього та його поставок набуває дедалі більш політичного забарвлення.

Не слід перебільшувати вплив цього чинника: для більшості виробництв існуючі технології допускають заміну газу іншими видами пального, що, правда, при цьому ще збільшаться матеріальні витрати та посиляться екологічне навантаження. Виняток становлять лише окремі підгалузі хімічної промисловості, де газ (метан) використовується як сировина для хімічних реакцій і тому є незамінним. Проте, враховуючи вищезазначені негативні наслідки збільшення виробничих витрат, доцільно розглядати зменшення споживання природного газу за умов стабілізації економіки як одне з найважливіших завдань структурно-технологічних перетворень.

По-третє, сучасний стан технологічного обладнання на більшості підприємств базових галузей промисловості, а, особливо, у невиробничій сфері потребує негайних значних витрат на оновлення. Головним джерелом цих витрат має бути національний доход, створений всередині країни, тобто частина доданої вартості продукції, що виготовляється. За цих умов збільшення питомої ваги доданої вартості у ціні продукції, що виготовляється, слід розглядати в якості однієї з найважливіших задач подолання економічної кризи та стабілізації подальшого економічного розвитку.

Слід зазначити, що завдання, про які йшла мова вище – зменшення матеріальних витрат, скорочення споживання традиційних енергетичних ресурсів та пожвавлення інвестицій у виробництво – є взаємопов'язаними, оскільки одним з чільних шляхів їхнього розв'язання є енергозбереження, але й вони мають певні протиріччя. Різні заходи з

енергозбереження справляють неоднаковий вплив на розв'язання цих завдань. Наприклад, заміна рідкого палива природнім газом, який купувався за зниженою ціною, сприяла зменшенню загальних матеріальних витрат (у грошовому вимірі, у поточних цінах), але стимулювала швидке зростання споживання газу. Закриття хімічних виробництв, що належать до найбільших (до того ж, безальтернативних) споживачів газу, зменшить потреби у ньому, але водночас призведе до зменшення валової доданої вартості, скорочення зайнятості та зменшення інвестиційних ресурсів, тобто, поглибить кризові явища в економіці України. Таким чином, приймаючи рішення щодо енергозбереження, слід одночасно враховувати необхідність розв'язання усіх трьох вищезазначених задач, що має бути відображене у переліку критеріїв, за якими оцінюються згадані рішення.

Отже, актуальність енергозбереження визначається певними факторами [3, с. 28].

1. Розвиток світової економіки з кінця XX століття обмежується вичерпністю запасів органічного палива.

2. Механізація і електрифікація виробництва зумовлює постійне збільшення енергетичних потужностей та обсягів споживання енергетичних ресурсів.

3. Застосування енерговитратних технологій, неоптимальне завантаження потужностей, недостатній рівень кваліфікації персоналу обумовлює високий рівень використання енергетичних ресурсів при виконанні технологічних операцій.

Напрямки подальшого розвитку енергетичних приладів з двигунами внутрішнього згоряння (ДВЗ) багато в чому залежать від перспектив використання різних палив.

В якості сировинної бази для отримання існуючих і перспективних моторних палив можуть використовуватися як невідновлювані, так і поновлювані енергетичні ресурси.

У сільськогосподарському виробництві можуть використовуватися як традиційні, так і альтернативні палива.

Традиційні палива – це палива нафтового походження. До них відносяться дизельне паливо, бензин, гас і т.д.

Альтернативні палива – це палива не нафтового походження. До них відносяться біодизельне паливо, біоетанол, біогаз, стиснений природний газ, зріджений нафтовий газ і т.д. Їх застосування може поліпшити як екологічні, так і економічні показники господарської діяльності [4, р. 131; 5, р. 39].

Альтернативні джерела енергії поділяються на невідновлювані та відновлювані.

Невідновлювані альтернативні джерела енергії – це природні запаси речовини і матеріалів, які можуть бути використані людиною для виробництва енергії. У першу чергу до них слід віднести викопні палива і продукти їх переробки: кам'яне і буре вугілля, сланці, торф, природний газ тощо. Це також відходи деяких виробництв: металургійної промисловості, процесів хімічної і термохімічної переробки вуглецевої і вуглеводневої сировини і т.д.

Поновлювані альтернативні джерела енергії – це джерела постійно існуючих або періодично виникаючих у навколишньому середовищі потоків енергії: сонця, вітру, теплової енергії Землі, морів і океанів, річок, біомаси (рослин і тварин). В якості відновлюваних ресурсів для виробництва моторних палив можуть бути використані: рослинні олії, тваринні жири, біомаса, деревина, сільськогосподарські та побутові відходи та ін. [2, с. 52].

Менеджмент альтернативних палив – це управління виробництвом та використанням альтернативних палив суб'єктами сільськогосподарського виробництва для максимізації прибутків (мінімізації витрат) та створення на цій основі конкурентних переваг продукції товаровиробників [6, р. 31].

Предметом менеджменту альтернативних палив є процеси впливу керуючої системи на керовану систему з виробництва та використання альтернативних палив.

Менеджмент альтернативних палив досліджує:

- тенденції та закономірності використання енергетичних ресурсів, у тому числі й альтернативних;
- управління енергозбереженням при виробництві аграрної продукції на основі енергозберігаючих технологій та машин і обладнання;
- управління використанням поновлюваних енергетичних ресурсів.

Таким чином, менеджмент альтернативних палив є складовою і невід'ємною частиною енергетичного менеджменту.

Література

1. Гавриш, В.І. Забезпечення ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів у аграрному секторі економіки: теорія, методологія, практика: моногр. / В.І. Гавриш. – Миколаїв: МДАУ, 2007. – 283 с.
2. Калетнік, Г.М. Біопалива: ефективність їх виробництва та споживання в АПК України: навч. посіб. / Г.М. Калетнік, В.М. Пришляк. – Вінниця: Енозіс, 2008. – 192 с.
3. Перебийніс, В.І. Енергетичний менеджмент: навч. посіб. / В.І. Перебийніс. – Полтава: ІнтерГрафіка, 2004. – 232 с.

4. Gajendra, Babu M.K. Alternative Transportation Fuels / M.K. Gajendra Babu, K.A. Subramanian. – CRC PressTaylor & Francis Group, 2013. – 434 p.
5. James, T. Bartis. Alternative Fuels for Military Applications / T. Bartis James, Van Bibber Lawrence. RAND Corporation. – Santa Monica, 2011. – 104 p.
6. Joe, H. Scott. Examining alternative fuel management strategies and the relative contribution of National Forest System land to wildfire risk to adjacent homes – A pilot assessment on the Sierra National Forest, California, USA / H. Scott Joe, P. Thompson Matthew, W. Julie // Forest Ecology and Management. – 2016. – № 362. – P. 29–37.

Павлов О.І.

*д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

ДОСЛІДНИЦЬКЕ ПОЛЕ ЕКОНОМІКИ ЯК НАУКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ

З формуванням ноосферної цивілізації все більш помітну роль у суспільному реформуванні відіграє наука, яка перетворюється на творчу рушійну силу соціального прогресу. Це відбувається завдяки здійсненню «інтелектуальної творчої діяльності, спрямованої на одержання нових знань та пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження... в результаті чого виробляється наукова (науково-технічна продукція, призначена для реалізації»[1].

Особливе місце у виконанні зазначеної місії науки належить економіці, на яку в усі часи покладалася відповідальність за стан суспільного буття.

Проте, як зазначає М. Фрідмен, мало що змінилося в основних проблемах, що привертають увагу економістів: ці проблеми по суті ті ж самі, якими займався А. Сміт. Більш того, не відбулося разючих змін в нашому розумінні цих проблем [2, с. 37]. Наполягаючи на подібності економічної системи, як предмету вивчення науки економіки, фізичним системам, що вивчаються в рамках природознавства, Р. Л. Хейлбронер виявив великий контраст між ними: революцію у фундаментальному розділі фізики й лише незначні змінені уявлення про систему суспільної праці як основи ринкової економіки [3, с. 50].

Такий стан сучасної економічної науки Г. Клейнер пояснює наявністю важливих розломів, що заважають її дефрагментації, які проходять за наступними лініями [4, с. 61]:

– методологічною фрагментацією (розрив між неокласичною, інституціональною, еволюційною парадигмами);

– предметно-рівневою фрагментацією (розрив передусім між макро- та мікроекономікою, кожна з яких має свій предмет, метод, ментальні та інструментальні конструкції);

– концептуально-емпіричною фрагментацією (розрив між економічною теорією, рішеннями та практикою).

В основі фрагментарності економіки, не набуття нею належної єдності лежать причини як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Перші – пов'язані з тим, що економіка, з одного боку, як фундаментальна наука, описує та пояснює сукупність різноманітних структурних елементів, зв'язків та відносин, що відтворюють на кожному з етапів суспільного розвитку певний рівень засвоєння людським розумом процесів, які відбуваються в соціо-, біо- та техносфері, а з іншого боку, як емпірична наука вона має справу з різноманітними фактами суспільного та господарського життя. Причини суб'єктивного характеру перебувають у площині адміністративно-організаційних рішень владних структур, які не завжди є корисними для розвитку економічної науки. Прикладом саме такого підходу до економіки є Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» [5]. Згідно з цим документом, економіку разом з політологією, соціологією, психологією, міжнародними економічними відносинами і міжнародними відносинами віднесено до соціальної та поведінкової галузі знань. Зроблено дану ідентифікацію та класифікацію без будь-якого концептуального обґрунтування, що породжує ситуацію теоретичного та методологічного хаосу та анархізму щодо розуміння сутності та предмету економіки як навчальної та наукової дисципліни. В результаті цього залишаються без відповіді питання про її фундаментальне та прикладне значення, рівневу, галузеву та функціональну приналежність економічних знань.

Не заперечуючи статусу економіки як соціальної та поведінкової навчальної та наукової дисципліни, зазначимо, що вказана урядова постанова, що прийнята за натхненням й на європейський манер, містить суттєві вади, головна з яких – віддалення й навіть відрив економіки від «материнського начала» – системи господарювання. Орієнтація на образ економічного знання та мислення, постать економіста, що відсторонені та відособлені від процесу господарювання, «секретів» створення прибутку, формування рентабельності та економічної ефективності виробництва, факторів встановлення та порушення економічної рівноваги, сталого розвитку економічних систем, умов їх адаптації до мінливо-

го внутрішнього стану та непередбачуваності зовнішнього середовища, є такими, що суперечать сутності економічної науки та її предмету.

Інша вада наведеної урядової класифікації галузей знань – це дискретність розвитку «облікових» дисциплін, менеджменту та маркетингу та економіки як їх ядра. Віднесення обліку і оподаткування; фінансів, банківської справи та страхування; підприємництва, торгівлі та біржової діяльності до галузі знань «управління та адміністрування» позбавляє їх фундаментальності та суперечить синкретичності економіки як науки та мистецтва управління.

Все це разом підвищує наукову актуальність та практичну значущість питання щодо визначення дослідницького поля економічної науки. Складність розв'язання цього наукового завдання обумовлена дискретним характером самого дослідницького простору, з огляду на його змістове, об'єктне, суб'єктне та адресатне наповнення.

Ключовим тут є питання про співвідношення фундаментальної економіки та прикладної (практичної) економіки. Його розв'язання залежить від розмежування функцій економіста-дослідника та економіста-практика з функціями державних посадовців та власників компаній, відповідальних за прийняття політико-управлінських та господарських рішень. Красномовно з цього приводу свого часу висловився Дж. М. Кейнс: «люди-практики, які вважають себе абсолютно несхильними до інтелектуальних впливів, є рабами якого-небудь економіста минулого. Божевільні, що стоять при владі, які чують голоси з неба, витягують свої навіжені ідеї з творінь якогось академічного писаки, що складав їх кілька років тому» [6, с. 458].

Продовжуючи лінію Дж. М. Кейнса, наведемо з цього приводу думки А. Чухно [7, с. 14] про роль економічної теорії як фундаментальної науки, що розкриває закони, які управляють розвитком виробництва, розподілу, обміну та споживання. Саме тому вона й є методологічною основою усієї системи економічних наук. Це положення, на наше переконання, актуальне й для суб'єктів господарювання: економіст має бути почутий ними, владою, споживачем. Тим самим будуть подолані відповідні бар'єри й економічна теорія «підє» у життя.

Отже, центральною віссю економічних досліджень є розкриття фундаментального значення процесу суспільного відтворення, включаючи усі його фази. А це потребує певного занурення в економіку як спосіб життєдіяльності, пов'язаний з веденням господарства. Як небезпідставно вважає Ю. Осіпов [8, с. 90–91, 94–95], економіка – це складний суспільний обмінно-оціночний процес. В економіці немає нічого

просто фактичного, просто ясного, просто безпосереднього. Що-небудь зрозуміти в економіці (не в економічному взагалі господарстві, а саме в економіці, в чистій, так би мовити, економіці) неможливо. Економіці як процесу притаманна трансцендентальність. Дослідник, як і економічний агент, має справу з ірраціональним результатом взаємодії економіки з усім світом.

Інший аспект дослідницького поля економіки перебуває у площині взаємозв'язку економіки та природи, а через нього трансформується у дослідницьку проблему сталого розвитку. Розв'язання цієї світоглядної та практичної проблеми актуалізує питання про основоположну роль матеріального та ідеального в економічному бутті, цивілізаційному розвитку людства. В цьому сенсі справжній економіст має бути не тільки економістом, а й математиком, філософом та істориком. Це зумовлено розширенням меж того, що називається економічним, та визначення в міждисциплінарному синтезі ролі економічної науки. Тим самим розширюється й поле символічного виробництва (інтелектуального, художнього тощо) за П. Бурдьє [9], в якому відбувається конкуренція між різними виробниками наукової продукції – нового знання.

З огляду на це дослідницьке поле економіки постає як поле риторики («економіка мови»), «симулякрів» (копія, що не має оригіналу) – атрибуту нової реальності, яка не містить субстанціональної основи і сприймається як текст. Переміщення товару зі світу матеріального буття в текст наділяє його властивостями знаку, що являє певну цінність сам по собі. Незважаючи на те, що споживча вартість товару-симулякру створюється не на виробництві, а в процесі маркетингової діяльності, цей різновид товару на ринку постмодерну володіє певними перевагами перед деякими реальними товарами [10].

Виходу за традиційне розуміння знання сприяє концепція трьох світів К. Поппера [11, с. 40], який розрізняв такі сфери життя:

- фізичний світ (світ фізичних об'єктів або станів);
- світ свідомості (світ людської суб'єктивності, духовний світ людини, світ ментальності та емоцій);
- світ об'єктивного змісту мислення (світ ідей, теорій, аргументів, смислів, логічних відношень).

Аналіз дослідницького поля сучасної економічної науки свідчить про його тематичний та методологічний плюралізм, в світлі якого ця наукова дисципліна виглядає більше соціальною, ніж поведінковою.

Посилення міждисциплінарних зв'язків економічної науки перекоонує у розширенні її дослідницьких меж як дисципліни, що належить до галузі знань соціальних та поведінкових наук.

Література

1. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII в ред. від 1 вересня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/848-19>
2. The Economic Journal. – 1991. – V. 101. – № 404. – P. 32–48.
3. THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. – Т. 1. – Зима 1993. – М.: Начало-Пресс. – С. 46–62.
4. Клейнер Г. Б. Прикосновение к «невидимой руке» (О книге А. М. Когана «Макрорегулирование высокоразвитого рынка: «невидимая рука», конкуренция, потребности системы») / Г. Б. Клейнер // Деньги и кредит. – 2007. – № 6. – С. 61–64.
5. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248149695>
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М.: Прогресс, 1978. – 494 с.
7. Чухно А. Актуальні проблеми розвитку економічної теорії на сучасному етапі / А. Чухно // Економіка України. – 2009. – № 4 (561). – С. 14–28.
8. Осипов Ю. М. Курс философии хозяйства / Ю. М. Осипов. – М.: Экономистъ, 2005. – 320 с.
9. Бурдые П. Поле науки [Электронный ресурс] / П. Бурдые. – Режим доступа: <http://bourdeu.name/content/burde-pole-nauk>
10. Бодрийяр Ж. К критике политической экономии знака / Ж. Бодрийяр. – М.: Академический проспект, 2007. – 335 с.
11. Popper K. Self and Its Brain / K. Popper J. Eccles. – Springer International, 1977. – 596 p.

Самофатова В.А.

*к.е.н., доцент кафедри економіки промисловості
Одеська національна академія харчових технологій*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

Глобальні проблеми людства, його подальшого існування та розвитку обумовили концентрацію зусиль світової спільноти на вирішенні питань сталого розвитку. Розвиток властивий усім системам, а статус «сталий» вони отримують за бажання людини подовжити їх існування.

Концепція сталого розвитку (sustainable development) є продовженням концепції ноосфери, сформульованої академіком В. Вернадським, ще в першій половині ХХ ст. Її сутність полягає в обов'язковій узгодженості економічного, екологічного та людського розвитку. Для того, щоб якість і безпека життя людей, не зменшувалась для майбутніх поколінь, не погіршувався стан довкілля та відбувався соціальний прогрес, який

враховує потреби кожної людини. Оскільки природа і природні ресурси є основою життєдіяльності людини, їхнє виснаження та деградація за існуючих економічних відносин негативно відображаються на соціальних відносинах, структурі виробництва та споживання.

Формування нової моделі розвитку цивілізації на засадах сталості базується на принципах збалансованого функціонування трьох складових: економічної – забезпечення збалансованого з екологічними і соціальними вимогами ефективного розвитку виробництва; екологічної – відновлення та збереження стану природного середовища, що не шкодить здоров'ю людини і природним екосистемам; соціальної – поліпшення умов життєдіяльності і відтворення населення, підвищення його матеріального забезпечення та якості життя.

Агропродовольча сфера є складною мультикомпонентною системою і є у світі одним з найбільших споживачів природних ресурсів та основним джерелом забезпечення розвитку суспільства. За визначенням О. Павлова, агропродовольча сфера – це не тільки певний сектор економіки, який об'єднує галузі та види економічної діяльності, що включені в єдиний технологічний цикл виробництва і просування на ринок сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, а й природне та соціальне просторове сільсько-міське сполучене утворення [1, с. 7]. Агропродовольча сфера як система характеризується низкою властивостей, до яких відносяться: цілісність, динамічність, ієрархічність та відкритість. Цілісність агропродовольчої сфери виявляється у тому, що вона є складною соціо-еколого-економічною системою, що поєднує велику кількість взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів. Слабка взаємодія між зазначеними елементами призводить до деструктивних змін у функціонуванні агропродовольчої сфери в цілому та невиконанні нею своїх функцій. Динамічність агропродовольчої сфери визначається тим, що її структура, мета і зв'язки між елементами розвиваються у часі. Ієрархічність агропродовольчої сфери полягає у тому, що вона залежить від систем управління різного рівня – від загальнодержавного до місцевого. Суттєвою є обставина, що виробництво кінцевої продукції кожного виду здійснюється за унікальними і багатограними ланцюгами, що ускладнюють управління агропродовольчою сферою. Відкритість агропродовольчої сфери розглядається як широкий спектр горизонтальних та вертикальних виробничих, інформаційних та інших зв'язків з зовнішнім середовищем

Для України як держави, орієнтованої на експорт сільськогосподарської продукції, із дуже вагомим сільськогосподарським виробничим потенціалом, прогноз розвитку світового сільськогосподарського

ринку виглядає багатообіцяючим. Зокрема, протягом останнього десятиріччя, за даними на 1 січня 2016 року, експорт зернових і олійних культур зріс більш, ніж у три рази. Так, у 2014/15 маркетинговому році було експортовано 37,6 млн т зерна, олійних – 3,8 млн. т, а продуктів переробки зернових і олійних – 4,9 млн т. Сумарно експорт зазначеної продукції зростав на 3,6 млн. т щорічно, і, в результаті, 2015 маркетинговий рік закінчився з рекордним показником у 46,3 млн т [2]. Очікується, що на тлі збільшення доходів, урбанізації, змін харчових звичок і розвитку виробництва біопалива світові обсяги торгівлі сільськогосподарською продукцією стабільно зростатимуть. Це стосується як сировини, так і готової продукції із високою доданою вартістю. Зокрема, Протягом останнього десятиліття було відмічене зростання цін на рис і пшеницю в 4 рази, на кукурудзу у 2 рази [2]. Водночас, значна частина сільськогосподарської продукції, не відповідає світовим стандартам якості та безпеки. Важливу роль у вирішенні зазначеної проблеми відіграє стандартизація і сертифікація продукції. Зокрема, система управління безпекою харчових продуктів HACCP забезпечує контроль харчових продуктів на всіх етапах їх виробництва та виявляє специфічні ризики.

У багатьох країнах світу розвивається органічне виробництво, яке враховує збереження навколишнього середовища і природних ресурсів, рівень біологічної різноманітності, стандарти утримання тварин і методи виробництва, які відповідають вимогам до продуктів, що виготовляються з використанням процесів природного походження. Задоволення зростаючого попиту на органічні продукти стало стратегічним напрямом розвитку сільського господарства і переробної промисловості [3, с. 69]. Так, аграрне виробництво має бути прибутковим, але воно повинно забезпечувати і натуральну якість виробленого, воно не має руйнувати природне середовище. Українські чорноземи, якими ми пишалися як найбільшою цінністю, різко зменшили родючість, ерозійні процеси займають дві третини території країни, рівень розораності земель у нас найвищий у світі і справжній степ ми можемо побачити лише на заповідних територіях. Необхідно передбачити низку заходів, що зменшують необоротні процеси навколишнього природного середовища. Сталий розвиток агропродовольчої сфери передбачає також соціальний розвиток сільсько-міської спільноти, тобто створення умов для нормальної життєдіяльності і ефективної роботи: достойна заробітна плата, розвинена соціальна інфраструктура, можливості для культурного розвитку і самореалізації.

Соціально-економічна та екологічна сталість агропродовольчої сфери розкриває його відношення до зовнішніх впливів. Більш сталим,

є такий стан агропродовольчої сфери, який при інших рівних по силах зовнішніх впливах, менш схильний до змін і відхилень від попереднього положення. Безперечно, головною умовою наявності сталості до зовнішніх впливів є внутрішні властивості самого об'єкта. Отже, сталість є зовнішня форма, зовнішній прояв внутрішньої структури самої агропродовольчої сфери. Для того щоб підвищити її сталість до впливу різних факторів, необхідно удосконалювати її зсередини, що вимагає наукового обґрунтування пріоритетів сталого розвитку. Однак, сталість не означає незмінність і припускає дослідження теоретичних та методологічних принципів сталого розвитку агропродовольчої сфери як складної соціально-економічної системи, стратегічне управління якою, передбачає реалізацію принципів цілеспрямованості, гнучкості, адаптивності, з урахуванням змін макроекономічних та інституціональних зовнішніх умов.

Література

1. Соціо-еколого-економічний розвиток агропродовольчої сфери України в сучасних умовах: проблеми та шляхи їх розв'язання: монографія / авт. кол. О. І. Павлов, К. Б. Козак, Д. Ф. Крисанов [та ін.]; за ред. О. І. Павлова. – Одеса: Астропринт, 2015 – 512 с.
2. Аграрні новини України і світу [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.latifundist.com
3. Синельников Б. В. Відновлення лідерства бурякоцукрового кластера України в контексті VI довгої хвилі М. Д. Кондрацьєва України / Б.В. Синельников// Економіка України. – 2016. – № 7 (656). – С. 66–81.

Стадницький Ю.І.

*д.е.н., професор кафедри економіки і фінансів
Політехніка Свєнтокишська, м. Кельце (Польща)*

ПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ: ВСТУП ДО ПРОСТОРОЛОГІЇ

Ідея «просторології» виникла під час праці над книгою, у якій досліджувався вплив просторового чинника на економіку. Вплив суттєвий, деколи вирішальний. Були сумніви щодо назви такої книги: одного часу здавалося, що це має бути «Просторова економіка» (фактично переклад загальноприйнятого англomовного терміну «Spatial economy»), проте було й заперечення – «а яка економіка не є просторовою». Безадресної економіки нема, кожне підприємство, джерело сировини, споживач характеризується певним місцеположенням у просторі, займає частину простору. На сьогодні сформувалося переконання, що така кни-

га має називатися «Просторова організація економічних систем» або, якщо цю проблематику розглядати ширше, то – «Просторова організація соціально-економічних систем».

Зауважимо, що вживання терміну «просторова організація соціально-економічних систем» охоплює не лише зовнішню просторову організацію цих систем (коли її складові трактуються як крапки), а й внутрішню (яка передбачає дослідження просторової організації цих складових). Наприклад, просторова організація галузі характеризується розміщенням відповідних підприємств, кожне з яких має свою внутрішню просторову організацію (морфологію), яка передбачає розміщення цехів на території підприємства, а також розміщення обладнання (наприклад, верстатів) у межах цехів.

Один з фундаторів теорії просторової організації економіки А. Льош писав: «Проблема розміщення господарства не лише відкриває нове поле діяльності для економічної науки, але й веде, у підсумку, до нового підходу до цілої економічної теорії. Життя – це не лише розвиток у часі, але й різноманіття у просторі. Простір – ось стимул для творчих сил. Переді мною витає образ такої економічної науки, яка, подібно до архітектора, а не історика архітектури, не стільки описує, скільки творить!» [1, с. 508]. З того часу з'явилися та успішно розвиваються такі сфери науки, як «просторова економіка» [2], «регіоналогія» [3], які призначені вивчати різні проблеми просторової організації економіки. У 2008 р. Нобелівську премію з економіки одержав П. Кругман за дослідження щодо структури торгівлі й розміщення виробництва, що є додатковим підтвердженням актуальності та важливості проблематики оптимальної просторової організації економіки.

Однак праця над книгою, яка б описувала вплив просторового чинника на економіку, показала, що простір є вагомим не лише в економіці, але й у багатьох інших сферах буття. Згадаймо, що древнє китайське мистецтво Фен-Шуй розглядає людину й усе, що її оточує, як єдину систему й прагне привести цю систему до максимальної гармонії. Фен-Шуй стосується простору. Це може бути простір країни, регіону, міста, офісу, квартири, замиського будинку, саду, а може й письмового столу. Усе це взаємозалежне.

Ми структуруємо простір, у якому мешкаємо, у відповідності зі структурою й власної душі, і власного тіла. Простір, у якому ми мешкаємо, несе інформацію про наше глибинне «я», про наш настрій, стан душі. Знаменитий В. Черчилль цілком справедливо стверджував, що ми

створюємо наші будинки, а потім вони створюють нас. Місце, де живе людина, впливає на неї — «скажи мені, де ти — і я скажу, хто ти».

Система просторових рівнів Всесвіту, тобто розрив між «дном» та «стелею» матерії, охоплює понад 60 порядків — від $\sim 10^{-35}$ м («дно» матерії) до $\sim 10^{27}$ м («стеля» матерії). Між людиною й атомом — усього 10 порядків. Це глибина одного геометричного «поверху» організації. Вважається, що таких «поверхів» 6: один із рівнів є ніби вкладений в інший; один слугує «цеглинкою» для іншого. У кожному з поверхів закладено багато тонких організаційних моментів, унікальна взаємоузгодженість параметрів. І в кожному із цих випадків слід відповідати на питання про розміщення, відстань, напрямок розповсюдження та просторову відмінність.

Людина щораз більше втручається в просторову організацію буття, розширюючи границі як у бік «дна», так і в бік «стелі». Показовою характеристикою руху в напрямку «дна» є твердження нанотехнологів, які працюють із речовиною на рівні окремих атомів, що «там унизу дуже багато місця». Космічні досягнення та космічні плани людини також свідчать про доволі активний рух у напрямку «стелі». Очевидно, однак, що увага людини акцентується на просторах, адекватних до її розмірів, тобто на просторах від стола до міста. Будь-яка культура вирішує для себе питання оптимальної організації в просторі різноманітних технологій (від виробничих до виборчих). З іншого боку, глобалізація ставить багато питань щодо просторової організації життя людини в межах цілої планети Земля.

Несподівану актуалізацію просторового чинника певною мірою пояснює таке справжнє есе про опросторення мислення: «У кожної епохи свої способи запитування. В античності було добре. В античності можна було просто запитувати про «сутності». Просто запитувати: а що це таке? І це було розумно, й починало цікаву інтелектуальну роботу. Епохи додавали до сутностей «явища» чи навіть «функції», але «сутності» таки передували. Хоча, передувати то вони передували, але одних «сутностей» вже стало мало. Вони проявлялися в контекстах цілком інших питань ніж «що це таке?». Почалися усілякі «Що робити?» та «Хто винен?», «За чий рахунок?», «Кому це вигідно?». Актуальна епоха не передбачає якогось запитування про «сутності» без уточнення трьома запитаннями: «А як це буде для жінок?»; «А як це буде для меншостей?»; «А як це буде для тварин?». Особливо для тих, хто занесений чи має всі підстави, щоб бути занесеним у Червону книгу. Якщо хтось піднімає якусь тему, не звертаючи увагу на хоча б одне з тих запитань,

то для того можуть забити цвяхами двері в науково – гуманітарну спільноту. Знову ж таки є ще одне важливе та модне питання – питання про простір. Те, що раніше могло бути названо «середовищем», «інститутом» чи «спільнотою», нині може називатися лише «простором». Тобто питання «що це таке?» не має змісту, якщо воно не супроводжується питанням «де це?». Не можна, наприклад, просто міркувати про владу, дитинство чи науку, не задаючись питаннями типу: де здійснюється влада? де протікає дитинство? де твориться наука? Навіть питання типу «хто каже?» або «що кажуть?», а також «кому?» та «з якою метою?» беззмістовні нині без питання: «де кажуть?». Це добре питання. Його ентузіасти вважають, що розібравшись з «де?» ми легко розберемося й зі «що?». Тобто вірять, що місцеположення (простір, місце в просторі) власне й визначає, що відбувається, або що існує. «Устрій сутностей» визначає. Це, певна річ, перегин, але питання про простір (опросторення мислення) це, справді, добре й правильне питання. Таке запитання потрібно ставити, хоча й воно загрожує (своєрідно, хитро, але загрожує) нашому улюбленому, нашій священній корові – принципу історизму. Може й замінить історизм? Будуть замість традиційного «застосовано принцип історизму» в методологічній частині дисертацій писати «дисертант базувався на принципі...». До речі, як цей принцип опросторення, «прив'язки до місця» називати – «принцип спейсизму»? Хоча різне буває, і можливо, колись нащадки будуть згадувати нашу епоху, як час смішної омани – захоплення простором чи навіть віри в простір. Як ми сміємося над тими, хто вірив у духів. Час (не простір) покаже це. PS: Особливо цікаво, що «простір» увірвався в наші голови тоді, коли теоретики глобалізації оголосили, що він зникає, і у світі майбутнього простору не буде. Усе буде в усьому, з однієї точки в іншу можна буде попасти так швидко, що все буде однією точкою. Можливо ми потягнулися за простором, щоб протистояти цьому жакіттю, яке напропорчили теоретики сучасності й майбутнього. Так сказати, хто на знак протесту, хто з консервативного інстинкту самозбереження. PSS: До «простору» через тіло, через тілесність. Тобто спочатку «дух» усіх «дістав» і всім захотілося тілесненького. Ну, а тіла, на відміну від духу повинні десь бути. Питання про тіло без питання «де?» – не дуже серйозне. Ось і з'явився простір. Це, мабуть, друга причина.

Основна увага у просторології зосереджена на діяльності людини, а інші сфери прояву чинника простору охоплюються з двох причин. Перша з них – суто з людської цікавості та зачарування феноменом простору. Проте друга є більш прагматичною: досліджуючи просторову

організацію систем, які безпосередньо не стосуються діяльності людини, шляхом асоціацій та аналогій генерувати ідеї в сфері саме просторової організації діяльності людини. Усе це настільки переплетено та взаємопов'язано, має такий великий потенціал асоціацій та аналогій, що робить доцільним універсальне дослідження просторових аспектів (нагадаємо, що слово аспект означає не нюанс, а погляд на щось із відповідної точки зору, через призму чогось – у цьому випадку через призму простору) ефективності систем. Просторологія [4], як наука про просторові аспекти ефективності систем (об'єктом дослідження якої була б відповідна система, зокрема, й соціально-економічна, а предметом дослідження – її організація у просторі), могла б стати важливим джерелом ідей в теорії просторової організації соціально-економічних систем [5]. Досліджуючи просторову організацію систем, які безпосередньо не стосуються діяльності людини, можна шляхом асоціацій та аналогій генерувати ідеї у сфері просторової організації соціально-економічних систем.

Власне, варто очікувати, що просторологія мала б допомагати формувати правильні відповіді на виклики у просторовій організації соціально-економічних систем сьогодення та майбутнього, подібно до того, як праксеологія (наука про загальні закони діяльності) це робить щодо виробничої діяльності, а логіка (наука про загальні закони мислення) робить це щодо менеджменту. Подальші дослідження у сфері просторології є перспективними за напрямком розроблення методик оцінювання рівня оптимальності просторової організації соціально-економічних систем і шляхів її удосконалення.

Література

1. Lösch A. The Economics of Location / A. Lösch. – London: Yale University Press, 1952. – 520 p.
2. Fujita M. The Spatial Economy: Cities, Regions and International Trade / M. Fujita, P. Krugman, A. Venables. – London: MIT Press, 1999. – 367 p.
3. Злупко, С. Основи регіонології: концептуальний підхід / С. Злупко // Вісн. НАН України. – 2004. – № 11. – С. 11–24.
4. Стадницький Ю.І. Просторологія: Словник-довідник / Ю.І. Стадницький, І.М. Комарницький, О.Е. Товкан. – Львів: Апріорі, 2010. – 424 с.
5. Стадницький Ю.І. Просторова організація соціально-економічних систем: Словник-довідник / Ю.І. Стадницький, І.М. Комарницький. – Львів: Апріорі, 2010. – 464 с.

РОЗВИТОК ПІДХОДІВ ДО АДАПТАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Кризові процеси в економіці України призводять до незворотних змін умов господарювання. Динаміка показників ринкового середовища, таких як структура, виробничі і ринкові відносини, рівень доступності факторів виробництва, волатильність ринку, підвищення невизначеності, вимагають вдосконалення методів швидкого реагування і впливу. В першу чергу потрібно уточнення понять, які безпосередньо пов'язані зі змінами середовища функціонування суб'єктів господарювання.

Категорії «адаптація», «адаптивність», «адаптивна система», «адаптивне управління» є міждисциплінарними і відображають процеси в спільнотах і сукупностях, які можна визначити як складні системи.

Еволюцію підходів до адаптації можна простежити за публікаціями за останні 30 років.

Необхідність введення адаптації добре відчуває всякий проєктувальник, якому доводиться створювати систему при значній апіорній невизначеності про умови її функціонування. Осереднення по цій невизначеності рідко буває вдалим. З іншого боку, будь-яке осереднення поведінки середовища дозволяє спроектувати систему, оптимально працює тільки при середньому стані середовища. Будь-яке ж відхилення середовища від середнього призводить до неоптимальності функціонування системи. Саме тому так важливо вводити в систему адаптують підсистеми, які будуть її змінювати, з тим щоб підтримувати її ефективність в оптимальному стані незалежно від стану середовища [1, с. 10].

У публікації 1981 року Л. Растрігін розглядає адаптацію складних систем. При цьому він використовує кілька визначень адаптації. Від «адаптації як активної дії (управління)» до «задаючи мету і спосіб її досягнення, ми тим самим визначаємо адаптацію як процес», тобто в підсумку приходиться до того, що адаптація – це процес.

Якщо в технічних системах заданий порядок дій приводить (хоч і не ідеально) до наперед поставленої мети і визначається як вплив, що управляє, то процеси в соціально-економічних системах мають безліч способів досягнення мети і безліч імовірних результатів на виході і є результатом дії, що управляє.

Тому ототожнення адаптації з управлінням має сенс в техніці, для економіки же адаптація – процес під впливом управління, а для управління – одна з функцій.

В 2003 році вийшла робота О. Разумовського, в якій він розглядає адаптацію різноманітних об'єктів, які є складними системами, як реакцію на зміну середовища. В цій роботі, серед інших, розглядається і адаптація економічної системи та її адаптивність.

Проблеми адаптивності вивчаються в приватних науках в основному в конкретних контекстах екології та відносин біхевіоральних систем різного роду із середовищем, а також в аспектах фізіологічної, психологічної, соціальної, етичної, економічної та ін. динаміки, морфогенезу і регуляції функцій, поведінки, ролі асиміляції і дисиміляції у об'єктів-систем різного роду і мережевих структур, таких як спільноти, популяції, організації та ін. Бі-системи і мережі – це біологічні, соціальні, економічні, екологічні, людинотехнічні, агротехнічні та т.п. відкриті, складні, багатопараметричні, самоврядні об'єкти. Адаптивність вивчають не тільки в руслі проблем еволюції біологічних систем (видів) і популяцій, а й прогресу суспільства і економіки, їх елементів, теорії і практики управління різними об'єктами, прийняття рішень.

Адаптивність – збірний термін для позначення реакцій різних об'єктів на фактори зовнішнього середовища. Її можна визначити просто як пристосування будови і функцій реагують об'єктів і їх груп до різних мінливих умов. Адаптивними називають також об'єкти, здатні здійснювати перехід від несприятливої для її життєздатності поведінки і стану до більш сприятливого. Такий перехід в рефлексивному об'єкті фіксується по контуру прямого і зворотного зв'язку. Деяка ситуація в бі-системах і мережах оцінюється ними зі знаками плюс або мінус що викликає при наявності сигналів припинення або продовження активності об'єкта до отримання шуканого бажаного гомеостатичного стану [2].

Більш сучасні автори застосовують ці поняття вже безпосередньо до соціальних та економічних систем та описують адаптаційні механізми та моделі. Застосування математичних моделей та пристосування кібернетичних моделей в плануванні та управлінні економічними процесами на сучасному етапі розвитку економічних наук дозволяють аналізувати, планувати та управляти процесами адаптації підприємств, що підвищує їх адаптивність в мінливому середовищі.

Серед сучасних дослідників цього питання слід вказати роботи О. Маяковської, яка не тільки розглядає адаптацію економічних систем та шляхи досягнення ними адаптивності, але й проводить детальний аналіз наукових праць, які присвячені проблемі адаптації економічних суб'єктів.

Економічні дослідження проблем адаптації з'явилися в період початку проведення ринкових реформ. Роботи по даному напрямку можна знайти у А. Токарева, Г. Клейнера, Т. Долгопятова. Останнім часом

роботи вчених-економістів присвячені адаптації економічних суб'єктів до таких явищ, як глобалізація, світова економічна криза, зміна організаційної культури і стратегії підприємства. Цим проблемам присвячені роботи таких вчених-економістів, як: І. Єфременко, В. Рассадін, О. Страховий, С. Файбушевіч, Ю. Гусаров, С. Глаголев, А. Алабугін, Е. Галушко, С. Галушка, Н. Зябліцька, Е. Пастухова.

Проаналізувавши існуючі теоретичні концепції поняття «адаптація» можна зробити висновок про те, що цілісний підхід до даної проблеми в економічній теорії знаходиться на етапі розробки. Тому актуальним є розробка понятійного апарату даного напрямку економічної теорії, а також вивчення різних проявів адаптації в економіці для того, щоб виявляти причинно-наслідкові зв'язки і закономірності прояву адаптаційних механізмів [3].

З метою уточнення понятійного апарату пропонується розглядати не узагальнююче поняття «адаптація», а більш конкретне поняття «адаптація економічних систем» як цілеспрямований процес трансформації складних економічних систем через зміни їх параметрів, структури, зв'язків, елементів під впливом зовнішнього середовища або з метою впливу на зовнішнє середовище.

Адаптивність економічних систем – властивість систем визначається якістю і напрямками процесів адаптації.

Будь-яка складна система, яка вступає в будь-яку взаємодію зі своїм середовищем, є адаптивною. Якщо в системі не відбуваються процеси адаптації, вона втрачає таку важливу характеристику систем, як цілісність і перестає бути системою як такої, а є набором окремих і залежних елементів, з яких в процесі подальшої адаптації утворюється нова складна система, але вже в новій якості.

Адаптивні економічні системи – системи, існування, функціонування і розвиток яких покладається на здатності економічної системи до адаптації, тобто процесів трансформації, що відбуваються в них і характеризуються властивістю адаптивності, яка ними придбана.

Література

1. Растринин Л.А. Адаптация сложных систем / Л.А. Растринин. – Рига: Зинатие, 1981. – 375 с.
2. Разумовский О.С. Адаптационизм и бихевиористика в контексте проблем эволюционизма / О.С. Разумовский // Полигнозис. – 2003. – № 2. – С. 44–60.
3. Марковская Е.И. Теоретические и практические аспекты адаптации моделей поведения экономических субъектов / Е.И. Марковская // Вест. Балтийской педагогической академии. – 2013. – № 11. – С. 6–16.

Зміст

Касян С. Я. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ТРЕНДИ У ВИКЛАДАННІ СОЦІАЛЬНО-ПОВЕДІНКОВИХ СКЛАДОВИХ ЕКОНОМІКИ: ЗНАЧУЩІСТЬ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ.....	3
Лобочька Л.Л. АДАПТИВНІСТЬ І РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА.....	7
Ніценко В.С. Гавриш В.І. МЕНЕДЖМЕНТ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАЛИВ ЯК НАВЧАЛЬНА ТА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК	10
Павлов О.І. ДОСЛІДНИЦЬКЕ ПОЛЕ ЕКОНОМІКИ ЯК НАУКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ	14
Самофатова В.А. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ. .	18
Стадницький Ю.І. ПРОСТОРОВІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ: ВСТУП ДО ПРОСТОРОЛОГІЇ.....	21
Фрум О.Л. РОЗВИТОК ПІДХОДІВ ДО АДАПТАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ	26

Наукове видання

**ЕКОНОМІКА ЯК СОЦІАЛЬНА,
ПОВЕДІНКОВА НАВЧАЛЬНА
ТА НАУКОВА ДИСЦИПЛІНА**

МАТЕРІАЛИ НАУКОВОГО КОЛОКВІУМУ
ЗА МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ
20 травня 2016 року

Друкується в авторській редакції. Відповідальність за інформацію,
викладену в публікаціях, несуть автори

Підписано до друку 17.11.2016 р. Формат 60х84/16.
Ум.-друк. арк. 1,74. Зам. № _____. Тираж _____ прим.

Видано і віддруковано ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
Тел. (048) 7777-591.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.law-books.od.ua